

PROLOG

OTRÁVENÉ MADLENKY

Vždycky, když se s mámou pustíme do vaření, vypráví mi, co se jí zdálo. Její snový svět je tak bohatý a intenzivní, že si ho ráda katalogizuje a historizuje: úzkostné černobílé vize z dětství za časů stalinismu, napínavé příběhy ze studené války protkané agenty KGB, melodramata plná milenců drcených povinnostmi.

Podle mě to způsobila mámina minulost strávená za železnou oponou, že v těch snech často někde uvízne – i když teď, v jejich devětasáti letech a po téměř čtyřech desetiletích v Americe to bývají docela úžasná místa. Například se ocitne hluboko v útrobách spletitého paláce plného uměleckých děl. Připomíná Metropolitní muzeum umění, kde teď coby učitelka v důchodu dělá průvodkyni. V barvitém finále onoho snu ji z labyrintu zachrání oranžový balon, odnese ji do luxusní muzejní kavárny a ona se tam pak krmí větrníky.

Jeden sen z dávné minulosti, který mi mnohokrát vyprávěla, je pro ni přímo symbolický. Vzpomínám si na ni, na hubenou krátkovlasou ženu, jak po špičkách vchází do mé ložnice, kde se probouzím do černočerné tmy sovětské socialistické zimy. Odehrává se to v maličkém bytě v laciném chruščovovském paneláku na moskevském předměstí. Píše se rok 1968 a mně je

pět let. Sovětské tanky vtrhly do Prahy, táta nás nedávno opustil a my jsme se sem přestěhovaly z kafrkovského komunálního bytu nedaleko Kremlu, kde se o jedinou kuchyni dělilo osmnáct rodin. Máma, zabalená do županu s vybledlými chrpami, se ke mně posadí na postel a vtiskne mi na čelo konejšivou pusou. Ale v očích jí vidím takovou *tosku* (tu typicky ruskou bolest duše), tak zoufalé toužení, že okamžitě poznám, že se jí zase zdál *tamten* sen.

„Poslyš, poslyš, Aňuto,“ zašeptá. „Zase jsem byla *lastočka* (vlaštovka)... Uletěla jsem z Ruska přímo přes hranice a nikdo po mně nechtěl doklady. A najednou se ti ocitnu v Paříži! *V Paříži!* Zakroužím nad okrovými ulicemi, jak je znám z Utrillových obrazů. V jedné uličce – jmenovala se, ulice Kočky, která rybaří – si všimnu kouzelné kavárny. Slétnu tam a sednu si na nádherně pestrou markýzu. Točí se mi hlava z té příjemné vůně jídla, všechno ve mně touží to ochutnat, přidat se k lidem uvnitř...“ V tuhle chvíli se máma vždycky probudila. Pokaždé na nesprávné straně vchodu. Vždycky hladová jako vlk, zdeptaná touhou po světě za hranicemi, který neměla nikdy poznat. Nostalgií po chutích, které se jí měly navždy vyhýbat.

Všechny dobré vzpomínky na jídlo se sobě podobají. Všechny špatné jsou špatné svým vlastním, unikátním způsobem.

S mámou jsme obě vyrůstaly v triumfální, rudě planoucí pohádce o socialistickém nadbytku a plných sýpkách. V našich vzpomínkách se ale nenajdou žádné pozeňnané kuchyně idylicky provoněné vanilkou, žádné laskavé babičky kladoucí na sváteční stůl dozlatova vypečené kohoutky. Piškotové pečivo ze žluťouč-

kého másla? Počkat, takovou vzpomínku vlastně mám... Máma mi v našem chruščovovském slumu předcítá nahlas Prousta, mě to francouzské smyslné snění nekonečně nudí, ale vzrušuje mě představa, jaký asi ve skutečnosti byl ten koláček. *Jak to chutnalo, ta exotická kapitalistická madlenka?* Zoufale jsem ji chtěla poznat.

Vyprávění o sovětském jídle je nevyhnutelně kronikou dychtivosti, nenaplněné touhy. Jak to vypadá, když se vaše nejintenzivnější kulinářské vzpomínky točí kolem jídla, které jste ve skutečnosti nikdy neochutnali? Vzpomínky na představy, vyposlechnuté historiky, horečné kolektivní toužení zrozené sedmdesáti lety geopolitické izolace a nedostatku...

Až donedávna jsem o takových vzpomínkách moc nemluvila. Na otázky, proč píšu o jídle, jsem jen omílala nacvičenou historiku. Jak jsme roku 1974 s matkou emigrovaly z Moskvy samy, bez otce – bezprizorné uprchlice bez zimních kabátů a bez práva návratu. Jak jsem vystudovala uměleckou školu Juilliard a má klavírní kariéra vzala zasvé se zraněním zápěstí na konci osmdesátých let. Jak jsem při hledání nového začátku skoro náhodou propadla jídlu. A že se nikdy neohlížím zpátky. Po mé první kuchařce nazvané *Please to the Table* (Račte ke stolu), věnované kuchyním bývalého Sovětského svazu, následovaly samé příjemné věci: články v časopisech, další kuchařky, ocenění, skoro dvě desítky let cestování a pozoruhodných jídel.

Některé vzpomínky jsem ale vynechávala. Třeba ty na načmárané cedulky s lebkou a zkříženými hnáty na hrncích v babiččině komunální bytové kuchyni, kde si spolubydlící navzájem kradli maso z polévky. Na tíživá odpoledne ve školce pro potomky členů ústředního výboru strany, kdy se mi obracel žaludek z kaviáru – dělalo se mi zle z toho, že spolu s elitními partajními rybími vajíčky konzumuji přesně tu ideologii, kterou má antisovětsky

založená máma strávit nedokáže. Nezmiňovala jsem se ani o dívčích záchodcích ve škole číslo 110, kde jsem coby začínající devítiletá šmelinářka v kousavé hnědé uniformě vybrala od spolužaček po pěti kopějkách a pak jim dovolila sáhnout si na láhev kokakoly, kterou nám přivezli přátelé z mýtické *zagranice* (zahraníčí). Ani o svém dodneška přetrvávajícím nutkání ukořistit každý croissant z velkolepých bufetových snídaní ve výstavných hotelích, kde často pracovně přebývám.

Jaký smysl by mělo přiznávat ten neustávající pocit, že obývám dva paralelní jídelní světy: jeden, v němž běžně stoluji na místech jako Per Se nebo Noma, a druhý, kde je pro mě posvátnou modlou obyčejný banán – kdysi v Sovětském svazu pochoutka, jaké se člověk dočkal jednou v roce?

Obsahem této knihy jsou ony příběhy, které jsem si nechávala pro sebe. Koneckonců právě kvůli nim *doopravdy* píšu o jídle. Ale nejsou to jenom mé příběhy. Pro nikoho z bývalých obyvatel třisetmilionové sovětské velmoci neznamená jídlo jen individuální záležitost. Hladové bouře roku 1917 podnítily svržení cara a katastrofální nedostatek jídla o čtyřiasedmdesát let později pomohl dotlačit ke dnu potápějící se Gorbačovovo impérium. V mezidobí zahynulo hladem sedm milionů lidí během stalinistické kolektivizace a ještě o čtyři miliony víc za druhé světové války. Dokonce i v klidnějších dobách, za Chruščova a Brežněva, bylo jedním z hlavních denních dramát to, jak sehnat jídlo na stůl. Soudruhy patnácti svazových republik Sovětského svazu z jedenácti časových pásem sjednocoval kolektivní socialistický osud stání ve frontách. Jídlo bylo neustálým tématem sovětské

politické historie, pronikajícím do každého koutu našeho společného povědomí. Jídlo nás spojovalo posedlými sovětskými rituály pohostinnosti – *více* sledů, *více* Mikojanova „doktorského“ salámu – a závistí a nenávisť vůči hrstce privilegovaných, šmelinářů a partajníků, kteří měli přístup k lepším uzeninám. Jídlo znamenalo reálnou skutečnost našeho totalitního státu, dodávalo jiskru touhy životu, povětšinou jednotvárnému, občas absurdně komickému, občas nesnesitelně tragickému, ale stejně často naivně optimistickému a radostnému. Jídlo, jak se vyslovil jeden akademik, vyjadřovalo, jak Rusové snášejí současnost, představují si budoucnost a spojují se s minulostí.

Ta minulost je už pryč. Zmizela po rozpadu Sovětského svazu. Na místě naší „socialistické domoviny“ zbyly kulturní ruiny, rozlehlé archeologické naleziště sovětské Atlantidy. Ale nejsme ještě připraveni se toho rumiště vzdát. Lpíme na těch pozůstatcích, na skácených bezhlavých sochách vůdců, na zpěvnících a obalech od bonbonů, na rudých pionýrských šátcích, na umouňených pyramidových kartonových obalech na mléko. Na rozdíl od melancholických ruin z dob romantismu, které vzbouzely nostalgii po idealizované minulosti, jsou tyhle součásti našich fyzických domovů, životů, které jsme dřív žili. Pro nás jsou stále naplněny významem: historickým, politickým, osobním. A skoro vždycky dvojsmyslným.

Svou soukromou sbírku socialistických fragmentů jsem založila roku 1974, pár týdnů po zahájení našeho života ve Filadelfii. Máma Americe propadla okamžitě. A já? Schoulená na tvrdém uprchlickém gauči jsem četla Čechovovy *Tři sestry* a skuhrala

spolu s postavami: „Do Moskvy... do Moskvy.“ Mé dětské představy kapitalistických lahůdek dostaly na frak při první návštěvě jídelny Robin Hood. Dusila jsem se nasládlým načechráním americkým zeleným salátem a v šoku zírala na zářivou barvu sýra Velveeta. Doma mi máma vesele pleskla boloňský salám Oscar Mayer na divný měkký toast, zatímco já prahla po voňavých cihlách kyselého moskevského žitného chleba a zvětralém pachu laciného krakovského salámu. Jsem přesvědčena, že ty první týdny ve Filadelfii jsem ztratila chuť. Protože bez politického patosu, pohostinnosti, bez oné impozantní aury nedostatku mi jídlo připadalo jaksi mdlé.

Přecházela jsem po našem bytě jako štvaný sirotek a opakovala si cynické sovětské vtipy o nedostatku. „Nakrájíte mi sto gramů salámu?“ žádá zákazník v obchodě. „No jistě. Přineste si ho a my vám ho nakrájíme,“ odpoví prodavačka. Nebo „Proč emigrujete?“ „Ale, už mě unavují ty věčné svátky,“ říká Žid. „Seženu toaletní papír – hotový svátek. Seženu salám – další svátek.“

Ve Filadelfii nikdo boloňský salám Oscar Mayer neoslavoval.

Abych si oživila chuťové buňky, začala jsem si v duchu přehrávat hru. Představovala jsem si sebe sama na *dače* (chatě), obrostlé trnitými angrešťovými keři, a v duchu si nakládala chuť a vůně své sovětské socialistické minulosti do imaginární třílitrové nádoby vzpomínek. Putovala do ní čokoláda z továrny Rudý říjen, vyznamenané Leninovým řádem, s obrázkem veselého dítěte na obalu. Putovaly do ní Jubilejní sušenky z továrny Bolševik v zářivě červeném obalu, které se tak lákavě rozpadaly, když se namočily do čaje ze žlutého pytlíku se slonem. V duchu jsem

rozbalovala fólii pomačkaných obdélníčků taveného sýra Družba. Zabořila jsem imaginární hliníkovou vidličku do strouhanky karbanátků za šest kopějek, pojmenovaných po Stalinově komisaři pro zásobování.

Mé nostalgické vzpomínky však clonil jistý ideologický mrak. Sýr Družba, salám, čokoláda – to všechno produkoval očerňovaný partajní stát, ze kterého jsme uprchly. Vybavila jsem si mámino předcítání a napadla mě fráze, jak to popsat. *Otrávené madlenky*.

Tohle jsou mé vzpomínky na „otrávené madlenky“. Byla to právě máma, můj častý spiklenec v kuchyni a mé spojení s naší minulostí, kdo navrhl, jak vyjádřit tu velkolepou rozluku, tenhle prudký střet kolektivistických mýtů a osobních antimýtů. Rekonstruuje každé desetiletí sovětské historie – od desítkových let dvacátého století až po současnost – z pohledu jídla. Společně se vydáme na dlouhé putování, nepodobné žádnému jinému: budeme se projídat a provažovat desetiletími sovětského života, máminu kuchyni a jídelnu použijeme jako stroj času a inkubátor vzpomínek. Vzpomínek na válečné potravinové lístky a bizarní sdílené kuchyně ve společných bytech. Na Leninovy krvavé rekvizice zrna a Stalinovy stolovací manýry. Na Chruščovovy kuchyňské debaty a Gorbačovovu nešťastnou protialkoholní politiku. Na jídlo jako ohnisko našeho každodenního života a – navzdory vší nouzi a nedostatku – na neodolatelnou pohostinnost a na dojemné, neuvěřitelné hodování.